

De inquisiteur

Colofon

ISBN: 978 94 6365 699 3

2e druk 2024; eerste druk Ambo/De Prom, 1989

© Gerrit Jan Zwier

Uitgeverij Elikser

Ossekop 4

8911 LE Leeuwarden

www.elikser.nl

Drukwerk: CSL digitaal B.V.

Vormgeving binnenwerk en omslag: Evelien Veenstra

Afbeelding omslag Eugenio Lucas Velázquez (1817-1870),

Veroordeeld door de inquisitie.

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op wat voor wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteur en de uitgeverij.

This book may not be reproduced by print, photoprint, microfilm or any other means, without written permission from the author and the publisher.

De inquisiteur

Gerrit Jan Zwier

Voorwoord

Hekserij is een onderwerp dat nog steeds tot de verbeelding spreekt. Met de boeken die over hekserij en heksenvervolgingen zijn geschreven kan men gemakkelijk de rekken van een dorpsbibliotheek vullen. Het onderwerp blijft boeien vanwege de griezelige kanten ervan en vanwege de absurditeit van de beschuldigingen.

De meeste historici zijn van mening dat heksen nooit bestaan hebben. Slechts een enkeling onderschrijft de mening dat er op bergweiden en open plekken in het bos wel degelijk bijeenkomsten waren van de heksensekte. Ook de moderne heksen (de wicca), die in Engeland, Amerika en ook in ons land actief zijn, geloven dat er in de middeleeuwen en daarna overal heksenkringen bestonden. In hun ogen was een heks iemand die veel kennis had van kruiden en planten, en met haar brouwsels en spreuken magie bedreef. Heksen waren geen christenen, maar heidenen, die de oude natuurgoden aanbaden. Moderne heksen willen de band herstellen met de natuur en het bovennatuurlijke.

Maar wat ze het liefst van alles zouden willen is toveren. Ik heb daar wel begrip voor. Alleen zou ik nooit zo ver gaan als het Friese heksje, dat op het strand van Schiermonnikoog haar armen bezwerend ten hemel hief. Zij stond in het midden van een magische cirkel, die ze met een mosselschelp in het zand had getrokken, en deed haar uiterste best om het slechte weer, dat de lucht boven de horizon al zwart en groen kleurde, te verdrijven.

In het begin van de zeventiende eeuw vormde het Franse deel van het Pyreneese bergland het jachtterrein van de heksenjager Pierre de Lancre, die hier in luttele maanden meer dan honderd mensen tot de vuurdood veroordeel-

de. Hij was van mening dat alle Basken een pact met de duivel hadden gesloten.

Wat een verschil met zijn collega Alonso de Salazar uit Spaans-Baskenland die na een acht maanden durende tournee door ‘heksenland’ tot de conclusie kwam dat men niet zomaar alles moest geloven wat de zogenaamde heksen vertelden. Vaak ging hij te werk als een moderne onderzoeksrechter. Hij haalde er zijn schouders over op dat een heks zich van het ene op het andere moment in een huisvlieg of een raaf zou kunnen veranderen.

De inquisiteur is een ode aan deze Salazar die verhinderde dat er aan de andere kant van de Pyreneeën net zo’n uitslaande heksenbrand ontstond als in Frankrijk.

Hij verwierp de idee dat de duivel zo veel macht zou bezitten als de heksenjagers meenden, tachtig jaar voordat onze Balthasar Bekker in *De betoverde wereld* (1691) dezelfde mening verkondigde. Overigens was het vooral aan het rechtssysteem in De Republiek der Verenigde Nederlanden te danken dat na 1600 in die zeven provincies geen heksenprocessen meer werden gevoerd.

Juist in deze tijd, waarin de complottheorieën over elkaar heen buitelen, lijkt mij een herdruk van mijn historische roman relevant. Het ritselt om ons heen immers van de complotdenkers die menen het licht te hebben gezien. Denk aan de antivaxxers, de ideologen van ‘omvolking’, die geloven dat er een ‘linkse elite’ actief is die het eigen volk wil vervangen door mensen van elders, aan de schimmenwereld van de Amerikaanse QAnon en hun geloof in een ‘satanische’ vijfde colonne en aan de vrouwen die door ruimtewezens ontvoerd zouden zijn.

Volgens hen verbergt zich achter de schone schijn der dingen het ultieme kwaad. Buiten het zicht van de domme massa is een kwaadaardige wereldmacht actief die de gewone mensen zand in de ogen strooit met nepinformatie.

Maar niet iedereen is ziende blind. Zij, die over de juiste antennes beschikken, weten dat er een geheim genootschap bestaat dat erop uit is de mensen in het verderf te storten.

Soms laat iemand met de juiste antenne zich niet misleiden. Zo kwam een van die ingewijden erachter dat er op het kerkhof van het stadje Bodegraven kinderen begraven liggen die op rituele wijze zouden zijn vermoord. Om die schanddaad zichtbaar te maken legden zijn aanhangers bloemen op de graven. Opdat niemand deze misdaad zou vergeten.

Dit soort verhalen zou ons bekend in de oren moeten klinken. Lijkt het niet sprekend op het stereotype van de duivelse sekte die in de zestiende en zeventiende eeuw de macht probeerde te grijpen? In die tijd zag de inquisitie tot haar afgrijzen dat de Boze steeds meer mensen in zijn greep kreeg. Heksen, met wie hij een pact had gesloten, ontvoerden kinderen naar de sabbat waar ze werden geslacht, opgegeten en in toverzalven verwerkt. Op de sabbat, vaak op een kerkhof of bergweide, vonden ongekende seksuele uitpattingen plaats, van incest tot sodomie.

Wat is de achtergrond van dit soort verhalen? Kennelijk kan niet iedereen accepteren dat toeval en chaos een belangrijke rol spelen in het menselijk bestaan. Dat is altijd zo geweest. Wordt alles om ons heen steeds ondoorzichtiger en onbegrijpelijker, dan is de verleiding groot om aan duistere complotten te gaan denken. Oude stereotypen worden dan weer tot leven gewekt, met alle gevaren van dien.

De opkomst van de moderne wetenschap heeft nu eenmaal geen einde gemaakt aan irrationaliteit en bijgeloof.

Bij wijze van toegift laat ik op de roman een - lichtelijk bewerkt - reisverhaal volgen. Het werd een jaar na de pu-

blicatie van *De inquisiteur* (1989) opgenomen in de bundel *Europese reizen*, onder de titel 'Advocaat van de heksen'.

Daarbij volgde ik het spoor van Salazar en niet van Simancas, de hoofdpersoon in mijn roman. Ik wilde wel eens met eigen ogen zien waar Salazar geweest was.

De inquisiteur

Dat heksen door een sleutelgat kunnen kruipen en zich
tegelijkertijd op twee verschillende plaatsen kunnen
bevinden, gaat niet alleen het verstand
maar ook de krachten van de duivel te boven.

Alonso de Salazar y Frías
(1564-1635)

Dit heb ik nooit gewild, dacht Don Pedro de Simancas, inquisiteur bij de rechtbank in Logroño. Met toegeknepen ogen keek hij naar het dorre en stenige bergland om zich heen. Boven zijn zwarte hoed stond een daverende zon die de pijn in golven door zijn hoofd joeg. De ijle lucht lag als een knellende arm om zijn borstkas, waarin zijn hart als een nerveus fladderende vogel tekeerging. Hij rook de lucht van zijn eigen zweet dat zich, onder het donkere overkleed, over rug en borst een weg naar beneden baande. Daar schuurde hij zijn liezen kapot, kleurde het lichte zadel donkerbruin en vermengde zich met de weeë huidgeur van de muilezel. Van zijn berijder trok het dier zich zo weinig mogelijk aan. Als het tussen het gele gras een groene scheut meende te bespeuren, kon geen ruk aan de teugel hem ervan weerhouden een nader onderzoek in te stellen. Men had Don Pedro op het hart gedrukt de ezel in ieder geval zijn gang te laten gaan op de armbrede paadjes die hier en daar hoog boven de afgrond voerden. Een muilezel raakte, op één misstap van de dood vandaan, niet in paniek, wat van gewone ezels, paarden en mensen niet gezegd kon worden. 'Sluit uw ogen in het hooggebergte,' had de abt van het klooster in Monte Azcal gezegd, 'zend een schietgebedje naar de Heilige Christoffel, maar laat uw rijdier met rust.'

De warme zuidenwind, die met hen mee de bergen introk, bracht geen enkele verkoeling. Was dit nu de

bochorno, de gevreesde heksenwind, die de aren van het koren met zwart poeder vulde, het fruit in de boomgaard bedierf en de kastanjes met lucht vulde?

Simancas keek tersluiks achterom, naar zijn twee begeleiders, de secretaris Juan de Mendoza en de Baskische tolk Felipe de Echevarría. Nee, deze wind voerde niets gevaarlijks met zich mee. Felipe, die uit deze streek afkomstig was, waar zulk een onbegrijpelijke taal werd gesproken en waar zulke onbegrijpelijke dingen gebeurden, zag er niet verontrust uit. Onder een breedgerande strohoed glom zijn vollemaansgezicht van het zweet. Hij liet zich vadsig en lui meedeinen op het ritme van zijn ezel. Felipe had het geloof van een kind en het verstand van een muis. Meer dan één boek had hij in zijn leven niet gelezen, en ook dat ene boek kende hij slecht. Hij leefde te dicht bij de aarde. Zijn vlezige wangen spraken van schranspartijen; de dikke lippen en de donkere plekken onder zijn ogen verrieden een zinnelijke aard. Hij deinde mee... zoals de ezel hem naar de bergpas bracht, zo zou het geloof hem naar de hemelpoort brengen.

De secretaris zag er allesbehalve ontspannen uit. Voor hem was deze visitatie aan het afgelegen bergland een bezoeking. Het geschommel op de ezelsrug maakte hem zeeziek. Het blikkerende zonlicht kwelde zijn lichtschuwe ogen. De bloedworst en de dikke, zure schapemelk die in de kloosters en pastorieën op tafel verschenen, maakten zijn ingewanden overstuur. Van de zure streekwijn trok zijn verhemelte tot ribbels samen, als dat van een kat. Hij voelde zich tussen de Basken als een missionaris tussen de heidenen. Het kostte Simancas geen moeite zich in de problemen van zijn secretaris te verplaatsen. Toch verlangde hij niet, zoals Juan, terug naar de regelmaat en relatieve luxe van

de stad aan de Ebro. Hij had een opdracht te volbrengen. Daarna pas zou hij terugkeren naar Logroño, om zijn collega's hun ongelijk in te peperen en zijn naam te zuiveren. Helaas stond Juan nog te veel onder hun invloed, en was hij te weinig jurist, om veel voor zijn superieur te kunnen betekenen.

Hoog boven het drietal cirkelde een adelaar in de blauwe lucht. Zou hij zich hebben afgevraagd wat de oorzaak was van al die rookkolommen die vanaf de Franse kant van de Pyreneeën omhoog krinkelden? Misschien had hij vorig jaar zelfs de roetige lucht boven Logroño waargenomen. Hoewel de stad meer dan honderd kilometer zuidelijker ligt, was het vuur toch van de ene brandstapel naar de andere overgesprongen.

Kaal en verlaten strekte het landschap zich om hen heen uit. Het was alsof de grillig gevormde bergkammen, de hellingen vol keien en steenslag en de diepe ravijnen slechts één boodschap wilden uitdragen: Ga hier weg, vreemdeling.

Met een mouw van zijn habijt veegde de inquisiteur over zijn bezwete gezicht. Juist nu, nu hij helderheid van geest zo dringend nodig had... die ellendige migraine... Of zouden de heksen werkelijk hun helse poeders op de wind hebben uitgestrooid? Die jonge vrouw, met haar aanmatigende manieren... hoe heette ze, Maria de Irarita of Irurati, die in Monte Azcal haar wandaden had opgebiecht – zij had hem gewaarschuwd voor deze tegenzet van de duivel. Zijn handlangers zouden in het bergland naar slangen en slakken, padden en stuifzwammen gaan zoeken.

Thuis, of op de bokkeweide, werden deze ingrediënten in een grote vijzel vermengd en fijngestampt. Wie het gedroogde poeder aan de wind meegaf, kon de gewassen op het veld vernietigen of de gezondheid van

andere mensen ondermijnen. Maar zelfs slangen en padden moesten ergens van leven. Padden, hier, in dit tot scherven geslagen stenenland? Op het bleke, scherpgesneden gezicht van de inquisiteur verscheen een miniem glimlachje. Hualde, zijn oudere collega Luis de Hualde, ja, hij wist alles van padden. In een van de brieven die hij twee jaar geleden tijdens zijn tournee door Navarra, Guipúzcoa en Alava naar Logroño had gestuurd, werd veel ruimte besteed aan deze duivelse paddenfolklore: 'Elke heks houdt één of meer padden als huisduivels, die haar bij de toelatingsceremoniën op de aquelarre worden overhandigd. De dieren hebben een rokje aan en worden in huis op een geheime plaats verborgen gehouden. Het behoort tot de taak van de kinderen om tijdens heksenbijeenkomsten op de bokkeweide de padden te hoeden. Elke dag worden de dieren met brood en wijn gevoed; de padden eten met hun voorpoten en schrokken het voedsel, gelijk varkens, naar binnen. Als ze niet genoeg te eten krijgen, klagen ze onmiddellijk en dreigen de duivel hiervan op de hoogte te stellen. De bedelares Beltrana de la Fargua verklaarde dat ze haar pad met de borst voedde. Soms, als ze haar eigen kind aan de borst legde, rekte de pad zich helemaal uit en probeerde een tepel te pakken te krijgen. Als ze hem dan van zich af duwde, begon hij liederlijke taal uit te slaan. Zo zoogde ze dan af en toe kind en dier tegelijk. Wanneer de heks slaapt als het tijd is om naar de aquelarre te gaan, maakt de pad haar wakker. Zodra zij hem met een zweepje begint te slaan, zwelt hij op, krijgt een gifgroene kleur en zegt ten slotte: "Zo is het genoeg." De heks gaat vervolgens boven op hem staan, waardoor aan de voor- en achterkant een zwartgroene vloeistof te voorschijn spuit. Deze wordt verzameld in een kommetje en vormt de

basis van de heksenalf. Door zich hiermee in te smeren, is de heks in staat naar de aquelarre te reizen. Maar of ze nu te voet gaat of door de lucht vliegt, altijd springt of vliegt de pad met haar mee.'

Vier maanden lang trok Hualde door het noordelijke heksenbolwerk, maar het lukte hem niet een aangeklede pad met eigen ogen te zien. Misschien zou hij, Simancas, dit keer meer geluk hebben. De glimlach op zijn gezicht verbreedde zich. Ja, een pad met een rokje aan... Meteen daarop verdronk zijn plotse vrolijkheid in een poel van neerslachtigheid. Hij had zoveel verhalen gelezen. Het paddenverhaal was nog een van de meest onschuldige. In de zadeltas, die met grote regelmaat tegen zijn linkerbeen tikte, bevonden zich de bekentenissen van meer dan driehonderd heksen. Afgelegd tegenover Hualde, opgetekend door secretaris Juan de Mendoza. Verklaringen die sterk op elkaar leken en afkomstig waren van mensen die over een groot gebied verspreid woonden. Bijna alle waren zonder dwangmiddelen verkregen. Voor Hualde leed het geen twijfel dat Satan zijn aardse rijk in de Pyreneeën had gesticht. Aan de overkant van de grens was men ervan overtuigd dat heel Frans Baskenland één grote heksen-samenzwering was. Demonen hadden zich uit alle uithoeken van de wereld met de schepen van de zeevarende Basken naar het Pays de Labourd en de Béarn gerept. Hinderlijk tikte de tas tegen zijn been:

'Ik heb zuigelingen uit hun wieg gesleurd,' zei Maria de Arburu. 'Ik heb ze tegen mijn borst platgedrukt en het bloed dat uit hun schedel stroomde opgedronken.'

'Elke avond stormden we door de gesloten voordeur van de pastorie naar binnen,' fluisterde Juanes de Goiburu. 'Ongeruste ouders hadden daar hun kinderen onder dak gebracht, in de hoop dat de pastoor hen tegen

ons kon beschermen. We maakten een hels kabaal en joegen iedereen de stuipen op het lijf. De pastoor, die gekleed was in zijn koormantel en stola, probeerde ons met de bijbel in de ene en het wijwatersvat in de andere hand, weg te jagen. We klommen op het dak en smeten daar met veel lawaai alle pannen kapot.'

'In de nacht van Goede Vrijdag hebben we de kerk in Zugarramurdi geplunderd,' bekende Estevania de Yriarte. 'We hebben alle kruisbeelden van de muren gerukt en onder onze voeten vertrapt.'

Nog een tik, een harde, van Maria de Zozaya: 'Als de duivel langskwam, had hij altijd gemeenschap met mij. Hij smeed me dan tegen de grond en dreef zijn grote, harde lid bij me naar binnen. Gebeurde dat van voren, dan beleefde ik er meestal nog enig genoeg aan, alsof ik met een gewone man had geslapen. Zijn huid bleef altijd koud, ook als hij 's nachts naast me in bed kroop.'

Onrein, ik ben hier onrein naar lichaam en geest, dacht Simancas. Het lichaam voedde zich met bloedworst en zure melk, en trachtte alle ellende uit te zweeten. De geest moest zich zien te redden met gejurkte padden en de anatomie van de duivel. Migraine was het gevolg.

Zo ver, o zo ver, voelde hij zich in deze streken van God verwijderd.

Sedert zijn overplaatsing van Granada naar het noorden had zijn serene gemoedsrust hem verlaten. Als vertrouweling van de aartsbisschop had hij elke kerk en elk klooster in het diocees bezocht. Het behoorde tot zijn taak juridische problemen die tussen de kerk, een machtig grootgrondbezitter en werkgever, en de wereldlijke overheid waren gerezen, op te lossen. Zijn functie liet hem voldoende tijd om zich in de beslotenheid van zijn werkkamer aan studie te wijden en om te

mediteren over het 'goddelijke licht' van de mystici. Soms, na een doorwaakte nacht, als zijn hunkerende ogen zich van de brandende kaarsen naar het prille ochtendlicht boven de witte toppen van de Sierra Nevada verplaatsten, meende hij te begrijpen wat de mystici bedoelden.

De Sierra Nevada kende geen *tramontane*, de gure valwind die de ogen doet tranen en de adem afsnijdt. De *bochorno* woei er evenmin, de heksenwind, die in het noorden voor zoveel onheil zorgde. In Andalusië had de inquisitie geen kind aan de heksen. Die waren er niet, en als ze er wel waren, dan lieten ze dat niet merken. De kerkelijke rechtbanken konden al hun inspanningen richten op de verklaarde vijanden van de Kerk: de joden, Moren en de verachtelijke morisco's.

'Daar is 't klooster!' hoorde hij achter zich.

Simancas schrok op uit zijn overpeinzingen. Uit de verheugde toon waarop die paar woorden werden uitgesproken, liet zich afleiden dat de tolk op een warm onthaal en dus een goede maaltijd rekende. En Felipe de Echevarría kon het weten: hij was hier eerder geweest, in 1609, aan de zijde van een andere inquisiteur uit Logroño.

Op eigen gezag en haast ongemerkt waren de muilezels uit het korte dal omhoog geklommen. Voor hen strekte zich een brede vallei uit die omringd werd door hoge granieten wanden. Aan de overkant lag het massieve klooster van Limax, dat eruitzag alsof het uit de rots zelf was gehouwen. Een lage grijze muur scheidde het plompe hoofdgebouw, de kapel en de schuren van het land eromheen. Het blinkende water van een snelle beek haastte zich door het dal. Alleen aan de oevers zag het gras er groen uit. Op de hellingen waren akkers aangelegd, waar geel wuivend graan de sikkels ver-

beidde. Hogerop lagen de wijnvelden. Tussen de groene bladeren en de knoestige, bruine ranken hielden de druiven zich schuil, de grondstof voor de plaatselijke wijnazijn.

Lieflijk was niet het juiste woord, maar toch betekende de vallei een verbetering na de barre steenwoestijn van de afgelopen dagen. Maar Simancas wist dat zich onder de schijnbare rust van dit dal een wilde paniek verborg. Mocht hem dat even ontschoten zijn, dan zouden anderen hem daar gauw genoeg aan helpen herinneren.

Toen de reizigers naar de vallei afdaalden, keken enkele mensen van hun werk op de akkers op. Een oude man, een platte bruine muts op zijn hoofd, blootsvoets, leunde op een houten schoffel. Een jongere man, met sluik haar en roodverbrande nek, rechte zijn rug. Een kramp van schrik trok door zijn maag, toen Simancas het ontblote bovenlichaam van een landarbeidster zag, die zich eveneens oprichtte. Groot en zwaar, als gevulde wijnzakken, schudden haar borsten nog even na. Donkere tepelhoven omsloten naar voren springende, stijve spenen. Een vreemde verwarring steeg in zijn bewustzijn op, die eerder pijnlijk en schuldig was dan wellustig. Een oude herinnering... een bezoedelende gebeurtenis... Meer wilde zijn geheugen niet loslaten. De mensen keken hem zwijgend aan. Hij knikte en keek terug, met bijna geloken ogen, vanwege het schelle licht en vanwege de oude herinnering.

'De vrouw is de wijnstok van het onheil, de stok van alle ondeugden.' Van wie was die uitspraak? Antoninus van Florence?

'Zij is een met honing ingestreken zwaard.' Johannes Nider, dacht Simancas, ja, dat moest Nider zijn.

'Vleselijke begeerte is het bad waarin zij is onderge-

dompeld.' Ook Johannes Nider?

'Zij is de slinger van de jager. Haar hart is een net. Boeien zijn haar handen.' Met dank aan Prediker.

'De vrouw is de pijl van Satan.' Johannes Dominici, die zo'n grondige afkeer had van vrouwen, zelfs van nonnen.

'Sorgiñak!' riep de oude, en zwaaide met een arm in de richting van de noordelijke bergen. 'Sorgiñak!'

'Heksen,' vertaalde Felipe.

De vrouw liep naar een brede, doornige struik en haalde vanuit de schaduw een bundeltje te voorschijn. Pas toen het aan de borst gelegd werd, begreep Simancas dat de zwakke, klagende triller, die hij voor een vogelgeluid gehouden had, van een huilende baby afkomstig was. De speen verdween in haar geheel in de zuigende mond.

'Sorgiñak! Sorgiñak!' Beide mannen riepen nu en wezen naar het noorden.

'Heksen,' vertaalde Felipe. 'Heksen.'

'Dank je,' zei Simancas.

Hij aarzelde, staarde, wachtte af... Stel dat zich nu een pad, een aangeklede pad, van de andere tepel meester zou maken?

'Ik geloof dat ik Fray León al bij de poort zie staan,' zei de secretaris, met een afkeurende ondertoon in zijn stem.

De muilezels hadden hem kennelijk ook gezien. Ze staakten ineens hun geknabbel aan het droge gras en zetten met iets meer animo de afdaling voort. Het had geen zin meer om 'We gaan verder' te zeggen, en daarom hield Don Pedro de Simancas maar zijn mond.

Fray León was voor hem geen onbekende. In feite was hij de eerste geweest die enkele jaren geleden luid en

aanhoudend aan de bel had getrokken. Limax en Zugarramurdi, twee bergdorpjes van boeren en herders, vielen onder de jurisdictie van het benedictijner klooster. In de winter van 1608 zond de abt een bode naar het tribunaal in Logroño. In zijn brief berichtte hij over een heksenbrand die in Zugarramurdi was uitgebroken, die weliswaar weer was geblust, maar die naar zijn mening toch ter kennis van de inquisitie gebracht moest worden. Tien mannen en vrouwen hadden voor het altaar hun zonden opgebiecht en in het openbaar vergiffenis gevraagd. De plaatselijke priester had hen daarop met de Kerk verzoend. Voor het front van de gemeenschap verklaarden zij zich schuldig aan vampirisme, het ombrengen van kinderen en het vernielen van de oogst. Eén van hen had 's nachts een poeder in het keelgat van een slapende buurman laten glijden, maar de man had alles uitgebraakt en zo zijn leven gered. De dorpelingen gaven wel de heksen de schuld van alle ellende, maar zij wezen daarbij niemand in hun midden als de daders aan. Dat veranderde toen er een jonge vrouw in het dorp terugkeerde die enkele jaren in het Franse Pays de Labourd had gewoond. Wonderlijke dingen had ze daar gezien en meegemaakt. Op uitnodiging van een buurvrouw was ze mee naar de sabbat gevlogen. Hoewel ze het geloof in God en de sacramenten moest afzweren, was ze nooit echt een afvallige geworden. Na achttien maanden was ze aan de greep van het Kwaad ontvlucht en had de hulp ingeroepen van een geleerde priester in Hendaye. Om de wraak van de heksen te ontvluchten, was ze in allerijl de Pyreneeën overgestoken. Maar eenmaal in Zugarramurdi, herkende ze bepaalde mensen van bijeenkomsten op de bokkeweide. Ze begon namen te noemen, wat in eerste instantie tot woedende protesten van de aangeklaagden leidde. In